

Андрій Смирнов

ЯБЛОЧИНСЬКИЙ ОНУФРІЇВСЬКИЙ МОНАСТІР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена діяльності Яблочинського Онуфріївського монастиря, що залишився в Польщі єдиним православним осередком, який ніколи не припиняв своєї діяльності. Спільноті довелося пережити лихоліття війни, стати прихистком для знедолених, центром духовної віднови, місцем мучеництва і подвижництва. У серпні 1942 р. гітлерівці пограбували і спалили значну частину монастирських будівель разом з архівом та бібліотекою. Жертвою нападу став монах-дзвонар Ігнатій Базилюк, якого згодом канонізували як одного з холмсько-підляських мучеників.

Ключові слова: *Православна Церква, монастир, Ігнатій Базилюк, Підляшшя, єпископ.*

Православний чоловічий монастир св. Онуфрія Великого був заснований троцьким воєводою Іваном Заберезинським у 1498 р. поблизу містечка Яблочина на лівому березі р. Західний Буг, на місці, де було знайдено чудотворну ікону св. Онуфрія, що донині зберігається в монастирі. У XVII-XX ст. він залишився в Польщі єдиним православним монастирем, який ніколи не припиняв своєї діяльності й не належав навіть тимчасово до іншої конфесії. Монастир був потужним осередком духовного й культурного життя українців Холмщини та Підляшшя [3].

Історію монастиря досліджували переважно польські автори, зокрема о. К. Гжесяк [8], прот. С. Железнякович [1; 14], Г. Купріанович [10], А. Миронович [11], У. Павлючук [12] тощо. Серед українських істориків варто виділити В. Кметя [2], В. Слободяна [5, с. 467-471], о. Ю. Мицика [3]. Чи не найменш вивченим періодом функціонування обителі залишаються роки Другої світової війни.

У міжвоєнній Польщі монаші спільноти, окрім виконання релігійної функції, відігравали важливу економічну, освітню і добродійну роль. При Яблочинському монастиреві діяли дяківські курси, притулок для престарілого духовенства, сиротинець для православних дітей, бібліотека. Традиційно тут проходив літній дитячий табір, але діти з Варшави до осені 1939 р. не встигли повернутися додому.

Напередодні війни намісником монастиря був архімандрит Митрофан Гутовський, майбутній єпископ Куйбишевський і Сизранський РПЦ. Обитель опинилася на кордоні Німеччини та СРСР, поповнюючись біженцями і ченцями з різних куточків окупованої Польщі. Станом на 27 грудня 1939 р. в монастирі залишився 51 чол. Крім того, поруч поселилося відділення прикордонної варті [1, с. 244-245].

Як впливає зі звіту архімандрита Митрофана від 10 квітня 1940 р., усі храми монастиря були в задовільному стані, зберігся архів і бібліотека з 1469 книг. При обителі продовжували діяти притулок для престарілих кліриків, сиротинець, були організовані заняття для дітей шкільного віку. До складу братії входило 18 чол., щоденно відправлялися уставні богослужіння. Монастирю належало 115 га землі. Загалом, його матеріальне забезпечення значно погіршилося, але не було катастрофічним. Лише в червні 1940 р. дітей вдалося повернути у варшавський притулок [1, с. 246-248].

За вказівкою тимчасового очільника Православної Церкви в Генерал-губернаторстві владики Серафима Ляде єпископ Тимофій Шреттер переїхав до Яблочина на правах звичайного насельника [1, с. 236]. У жовтні 1940 р. його відновили в правах Люблінського єпископа як вікарія Холмсько-Підляської єпархії з одночасним призначенням настоятелем Яблочинського монастиря. Після цього о. Митрофана відправили в якості духівника відновленого тоді Турковицького жіночого монастиря.

У червні 1940 р. Холмська церковна рада на чолі з о. Іваном Левчуком обрала Івана Огієнка кандидатом на єпископа Холмського. Лише після смерті дружини Домініки, яка упокоїлася ще 19 травня 1937 р., він після певних роздумів прийняв пропозицію Церковної ради стати канди-

датом у єпископи й очолити найбільшу в Генерал-губернаторстві Холмсько-Підляську православну єпархію, 95 % якої становили українці. 9 жовтня 1940 р. у Яблочинському монастирі митрополит Варшавський Діонісій Валединський здійснив чернечий постриг Івана Огієнка з ім'ям Іларіон (у пам'ять преподобного Іларіона Печерського – першого київського митрополита-руси-ча). Наступного дня він був висвячений на диякона, а 11 жовтня – на ієромонаха. Після літургії того ж дня спеціальним чином о. Іларіон був зведений у сан архімандрита. Перебуваючи в монастирі, він проходив богослужбову практику, щоденно відправляючи Служби Божі. 21 жовтня 1940 р. в Різдово-Богородичному соборі на Данилової горі в Холмі Іларіон прийняв архієрейську хіротонію, отримавши титул архієпископа Холмсько-Підляського [7]. Після цього Огієнко виїхав до Яблочинського монастиря й повернувся до Холма 2 листопада. У Холмсько-Підляській єпархії він розпочав широку українізаційну діяльність, вірячи в націєтворчу місію Церкви [6].

Існують відомості, що Огієнкові не вдалося налагодити добрі взаємини з братією монастиря. Як зазначає о. С. Железнякович, «архієпископ Іларіон монастирем не цікавився, не допомагав, але й не заважав» [1, с. 249]. Більше того, у листі владики Іларіона до єпископа Тимофія від 15 травня 1941 р. йдеться про те, що монахи на парафіях «виконують свої обов'язки мало сумлінно і мало дбають про вірних своєї парафії». Це виявлялося в тому, що «усі вони, в своїй більшості, з переконання москвофіли і зовсім не дбають про національне усвідомлення своєї української пастви» [цит. за: 1, с. 249]. Зокрема, «злі пастирі» ієромонахи Онуфрій та Саватій демонстративно служать з російською вимовою, а Христофор проводив «антиукраїнську роботу» [цит. за: 1, с. 250]. Разом із тим, під час відправ архієпископ Іларіон керувався богослужбовими вказівками і текстами, які розроблялися у монастирі. Зберігся лист архімандрита Митрофана до владики Іларіона від 16 листопада 1940 р., у якому повідомлялося: «Написав порядок панахиди й акафіста, який при цьому посилаю Вашому Високопреосвященству. Порядок молебна з акафістом я написав у Холмі в понеділок, 4. XI, на окремому листі й його, разом з другими листами, дав о. Филиповичові надрукувати на машинці. Можливо, що той листок десь загубився. Тепер я написав порядок акафіста, якого притримуються в холмському кафедральному соборі. Щиро дякую Вашому Високопреосвященству за архіпастирську опіку над нами» [9]. З часом матеріальні умови братії значно погіршилися. Особливо важкою була зима 1942 р.: доводилося боротися з холодом і голодом. Ускладнював непросту ситуацію конфлікт з управителем яблочинського маєтку німцем Целлером, який прагнув відібрати монастирську власність.

Імовірно, саме він спровокував трагедію, яка склалася в ніч із 9 на 10 серпня 1942 р. Підплені Целлером німецькі солдати звинуватили Агафію Криволь, що жила на території обителі, у крадіжці гвинтівки й почали палити монастирські будинки. У листі до архієпископа Іларіона від 17 серпня 1942 р. єпископ Тимофій так описав ці трагічні події: «О годині пів до дванадцятої я почув стріл і кроки якихсь людей... Коло години пів до першої я почув пронизливий крик: «Ратунку! Ратунку!»... Через пару хвилин з'явився до мене ієромонах Онуфрій Журавський, який освідчив мені, що до його келії прибіг монах Ігнатій Базилюк, увесь окривавлений, і розказує, що його побили п'яні граничарі, які ввірвалися до його хати. По певному часі граничарі прийшли до головного монастирського будинку й тут здемолювали¹ дві перші кімнати, вибиваючи вікна й ламаючи двері. Пізніше протягом цілої ночі вони били вікна в монастирських будинках і церкві, стріляли до наших вікон і галасували, викрикуючи, що я жид, що вони мене замордують, і що помордують нас усіх. Коло години 4-ої я завважив, що горить «настоятельський дім»» [13]. «З приїздом вищих німецьких старшин вся братія була звільнена від примусового затримання й змогла вже приступити до гашення вогню, але гасити вже було запізно», – свідчив ієромонах Леонід Пузинський [13].

У результаті стрілянини загинув старець-дзвонар Ігнатій Базилюк, якого німці одразу змусили поховати на монастирському цвинтарі. У 2003 р. Польська Автокефальна Православна Церква (ПАПЦ) канонізувала ченця Ігнатія як одного з холмсько-підляських мучеників. Його мощі перенесли до церкви св. Онуфрія.

За дорученням владики Іларіона до монастиря прибув о. Євген Барщевський, який отримав завдання провести розслідування пожежі. Після розмов зі свідками він дійшов висновку, що «жахливий цей випадок можна пояснити тільки п'яним станом німецьких жовнірів та невідомими наклепами й науськуваннями третіх осіб, що задумали знищити монастиря» [13]. В Архіві Варшавської Православної Митрополії зберігся рапорт Барщевського, датований 15 серпня 1942 р., і долучений до нього протокол допиту потерпілих [7].

¹ Здемолювали (полонізм) – знищили.

Трагічні події згуртували братію і парафіян, які надавали посильну допомогу для постраждалих ченців. Тимчасово відкликаний із монастиря до Холма владика Тимофій передав управління монастирем ігумену Христофору Костю, возвівши його в сан архімандрита. Більшість монахів із часом була призначена на парафії, в обителі залишилися тільки старці, які, попри несприятливі обставини, продовжували звершувати щоденні богослужіння. Через деякий час монастир отримав відшкодування за збитки від пожежі й почав проводити ремонтні роботи, якими на місці особисто керував владика Тимофій.

Під час відступу німецьких військ одна угорська частина зупинилася в обителі. Братія з намісником заховалися в соборному храмі, куди зайшов угорський офіцер. Він шукав у вітварі вино, але випив керосину. Розлючений полковник кинув гранату у вітвар, де за престолом стояв о. Христофор. На щастя, вона потрапила у двері й не завдала шкоди архімандриту. Натомість наляканий офіцер зазнав смертельного поранення і наказав залишити обитель [1, с. 257].

Цікаві спогади про перебування у Яблочинському монастирі залишив о. Віталій Сагайдаківський, якого митрополит Діонісій у 1944 р. призначив настоятелем монастирської парафії. О. Віталій прибув до Яблочина після Покрови і застав таких осіб: архімандрит Христофор Кость, ігумен Доримедонт Смик, диякон Олександр Мамчур із дружиною і дитиною, дзвонар, прислужник Миколай Левицький і стариця Параскева Терешко. «Суботню всенічну ми з паніматкою відправили вдвох. Люди не могли прийти, бо советська переселенча комісія переводила по селах збори. Але вранці в неділю монастирський собор був переповнений... Ми жили в атмосфері постійного страху... Розраду й моральну підтримку давала монастирська обстановка», – зазначав душпастир [4, с. 137-138]. У 1945 р. після Водохреща о. Віталій виїхав на Лемківщину і повернувся напередодні Великого Посту. «Монастирський дзвін щоденно двічі скликав богомольців на великопісне говіння... На Страсному тижні не було часу ні про що думати, бо в перших трьох днях читалася уся Псалтир, Четвероєвангеліє, відправлялися Літургії, сповідалися і причащалися богомольці, змучені польським терором і советським насильством», – підкреслював священнослужитель [4, с. 140].

Важливою подією в житті монастиря було храмове свято преп. Онуфрія, яке традиційно відзначали 12/25 червня і на яке прибували десятки тисяч прочан. Щоправда, неспокійного 1945 р. у монастирі було не вельми велелюдно. З цієї нагоди до обителі завітали архіпресвітер Іван Левчук, о. Михайл Редька, диякон С. Томашевський. «Звечора правили соборно. Вночі я відправляв акафіст преподобному. Ієромонах Євлогій з Межилісся відправив ранню Літургію в Успенській каплиці. Холмські гості і я – пізню в Соборі. Співав хор. Диригував партач-диякон Мамчур, якого єп[ископ] Тимофій на ту пору вже висвятив був на священника (?!). Провідував о[тець] архіпресвітер. Людей було мало. Крім своїх парафіян прочан прийшло не більше 50 душ», – писав Сагайдаківський [4, с. 140-141].

Через кілька днів на монастир здійснили напад бойовики з Армії Крайової, які конфіскували зібрані для вдови одного православного священника пожертви. Братія не постраждала тільки через те, що напередодні о. Віталій виділив матеріальну допомогу польській жінці з дітьми: «Після того всі ми, навіть о. Мамчур, пішли до собору правити дякувальний молебень з довгим акафістом. Так щасливо закінчився напад на монастир. Св[ятий] Онуфрій Великий не допустив до нашої смерті від куль польської партизанки» [4, с. 141-142]. Після того, як у липні 1945 р. Сагайдаківський отримав посаду адміністратора православних парафій Лемківщини, до Яблочина був призначений ігумен Леонід Пазинський («з вищою освітою, лінгвіст, скрипаль»), який пізніше там помер [4, с. 144].

18 червня 1945 р. о. протопресвітер Миколай Смольський звернувся до митрополита Діонісія з проханням звільнити його за станом здоров'я за штат і прийняти в притулок для престарілого духовенства в Яблочині [1, с. 257]. Дуже швидко він став улюбленцем братії, почав користуватися авторитетом і повагою серед вірян.

7 серпня 1946 р. настоятелем монастиря став владика Діонісій, який делегував о. Володимира Вежанського для ознайомлення з життям обителі. Результатом ретельного дослідження церковного і господарського стану монастиря став його звіт на 8 сторінках: «При огляді храму виявилось, що останній, дякувати Богу, майже не постраждав... На дзвіниці вцілів дзвін, але цегляна огорожа навколо церкви в декількох місцях похилилась і потребує негайного ремонту». Вежанський подав докладну характеристику насельникам обителі й вказував на далеко не братські стосунки між старшими монахами. «О. архімандрит Христофор – жвавий і діяльний старець... Незамінний як економ, але малоавторитетний як намісник і керівник... Через клопоти по монас-

тирю і через слабкість зору майже не бере участі в богослужіннях», – йшлося у документі [1, с. 261]. Через це керівником монастиря братія хотіла бачити о. Миколая Смольського. 22 серпня 1946 р. його призначили виконувачем обов'язків намісника, а 1 вересня ігумена Євлогія Горбовця – настоятелем монастирської парафії [1, с. 264-265]. Указом від 23 червня 1947 р. монастир і парафія з'єднувалися в одну адміністративну і господарську організацію, на чолі якої став о. Михайл Кедров – майбутній єпископ Вроцлавський.

Після акції «Вісла» 1947 р. значно скоротилася (до 80) кількість православних парафіян монастиря, були конфісковані монастирські землі й частина майна. У перші повоєнні роки обитель залишалася єдиним діючим православним монастирем ПАПЦ і відіграла ключову роль у її розвитку. З 1970 р. яблочинська спільнота швидко відроджується, чому сприяло також перенесення сюди в 1974–1992 рр. філії Варшавської православної духовної семінарії; певний час тут знаходилася також резиденція люблінського православного єпископа. У 1999 році монастир отримав статус ставропігійного.

Таким чином, Яблочинський Онуфріївський монастир, розташований на українсько-польському пограниччі, відіграв важливу роль у церковному житті Підляшшя. Йому довелося пережити лихоліття війни, стати прихистком для знедолених, центром духовної віднови, місцем мучеництва і подвижництва. Нині обитель продовжує бережно плекати монастирську традицію, залишаючись твердиною православ'я в нових геоконфесійних умовах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Железнякович С., прот. История Яблочинского Свято-Онуфриевского монастыря : В 3 т. / прот. С. Железнякович. – Варшава : Варшавская Православная Митрополия, 2009. – Т. 3 : Яблочинский монастырь в межвоенный, военный и послевоенный периоды до наших дней, 1918–1962. – 382 с.
2. Кметь В. Обитель св.Онуфрия Великого / В. Кметь // http://risu.org.ua/article_print.php?id=21822&name=krajeznawstvo_digest&lang=ua&
3. Мицик Ю. А. Онуфріївський Яблочинський / Ю. А. Мицик // Енциклопедія історії України: У 10 т. – К., 2010. – Т. 7 : Мл-О. – С. 601.
4. Сагайдаківський В. Правди не втопити : Спогади з 50-ти річчя пастирства 1927–1977 / В. Сагайдаківський. – Торонто : [б. в.], 1977. – 362 с.
5. Слободян В. Церкви Холмської єпархії / В. Слободян. – Львів : НТШ, 2005. – 560 с.
6. Смирнов А. «Єпископство для мене не було кар'єрою, а тільки свідомою кривавою Голгоотою»: початок архіпастирського служіння владики Іларіона Огієнка у 1940 році / А. Смирнов // Митрополит Іларіон (в миру професор Іван Огієнко) – видатний ієрарх Православної Церкви і будівничий Української держави. – Луцьк, 2012. – С. 192-198.
7. Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej, sygn. 1029-RII-6D (Prawosławna Cerkiew w General-Gubernatorstwie).
8. Grzesiak K., ks. Próby przejęcia monasteru jabłecznańskiego przez katolików w początkach dwudziestolecia międzywojennego / ks. K. Grzesiak // Drohiczyński Przegląd Naukowy. – 2015. – Nr 7. – S. 269-287.
9. Instytut Pamięci Narodowej, BU 1229/174 (Sytuacja Kościoła Prawosławnego w Generalnej Guberni. Informacja kieleckiego wojewody o rosyjskiej mniejszości narodowej i emigracji rosyjskiej w Polsce. Korespondencja arcybiskupa Diecezji Chełmsko-Podlaskiej Pariona (prof. Iwana Ohienki). 1932–1940.), k. 51-52.
10. Kuprianowicz G. Monaster św. Onufrego w Jabłecznej / G. Kuprianowicz, K. Leśniewski. – Jabłeczna : Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, 1995. – 37 s.
11. Mironowicz A. Monaster św. Onufrego w Jabłecznej / A. Mironowicz // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – Białystok, 1998. – Nr 9. – S. 26-43.
12. Pawluczuk U. A. Życie monastyczne w II Rzeczypospolitej / U. A. Pawluczuk. – Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2007. – 356 s.
13. University of Alberta Archives, Accession 2011-27 (Minenko Collection), box 10, item 361.
14. Zarys historii monasteru św. Onufrego w Jabłecznej : (opracowany na podstawie pracy doktorskiej ks. protoprezbitera Serafina Żeleźniakowicza) / [red. Jarosław Charkiewicz]. – Warszawa : Warszawska Metropolia Prawosławna, 2013. – 95 s.

Стаття надійшла до редколегії 02.03.2016.

Андрей Смирнов **ЯБЛОЧИНСКИЙ ОНУФРИЕВСКИЙ МОНАСТЫРЬ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Статья посвящена деятельности Яблочинского Онуфриевского монастыря, который оставался в Польше единственным православным центром, который никогда не прекращал своей деятельности. Ему пришлось пережить тяжелое время войны, стать прибежищем

для обездоленных, центром духовного возрождения, местом мученичества и подвижничества. В августе 1942 г. гитлеровцы ограбили и сожгли значительную часть монастырских зданий вместе с архивом и библиотекой. Жертвой нападения стал монах-звонарь Игнатий Базилюк, которого впоследствии канонизировали как одного из Холмских и Подляшских мучеников.

Ключевые слова: Православная Церковь, монастырь, Игнатий Базилюк, Подляшье, епископ.

Andrii Smyrnov

THE ORTHODOX MONASTERY IN YABLOCHYN DURING THE SECOND WORLD WAR

Yablochyn Saint Onuphrius's men's monastery on the Bug River is the only monastery in the area that has remained Orthodox since its establishment. During the Second World War it suffered considerable damage and was burnt down in 1942 along with its valuable library and archives. Only the bell tower, the main church, and the guesthouse were saved. The monk Ignatii Bazyliuk was brutally murdered by the Nazis. He was canonized as a martyr for the Orthodox faith, together with the martyrs of Chelm and Podlachia, in 2003. After the War Yablochyn's community was for a long time the only Orthodox centre of monastic life in Poland. The monastery played a significant role in the church life of East-Central Europe.

Key words: *the Orthodox Church, monastery, Podlachia, Ignatii Bazyliuk, bishop.*